

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kresy Wschodnie w świadomości uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce i perspektywy rozwoju turystyki sentymentalnej

Author: Natalia Tomczewska-Popowycz

Citation style: Tomczewska-Popowycz Natalia. (2017). Kresy Wschodnie w świadomości uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce i perspektywy rozwoju turystyki sentymentalnej. "Przedsiębiorczość i Zarządzanie" (T. 18, z. 8 (2017), s. 73-92)

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Natalia Tomczewska-Popowycz*

Uniwersytet Śląski

Wydział Nauk o Ziemi

Kresy Wschodnie w świadomości uczniów szkół ponadgimnazjalnych w Polsce i perspektywy rozwoju turystyki sentymentalnej

Eastern Borderlands in the Awareness of High School Students in Poland and Prospect for Sentimental (Roots) Tourism Development

Abstract: Eastern Borderlands (the former territories of the Republic of Poland) are an attractive destination for Poles due to the rich Polish cultural heritage. Sentimental feelings connected with Eastern Borderlands are evident in case of elder people and in relation to their origin, and to the memory of important historical events that took place in present-day Western Ukraine, Belarus, and Vilnius. What is the situation like regarding young people? Are the issues concerning the Eastern Borderlands mentioned during Polish, History, and Geography lessons, and are they present in awareness of the students?

The aim of the present study is to outline the knowledge of high school students about Eastern Borderlands and its cultural heritage, as well as their willingness to travel to these territories. For this purpose, a questionnaire survey was conducted in Polish voivodeship cities. As a result, 420 correctly completed questionnaires were received. The results show that students know what the Borderlands ("Kresy" in Polish) are, but the knowledge about the Polish cultural heritage is very limited. One out of five respondents indicated that they have family members who originate from the Eastern Borderlands. Only 2% of the students were in Ukraine, however this country is not perceived as safe. Almost half (45%) of the surveyed high school students would like to visit the Eastern Borderlands, 29% do not know if they would like it or not, but the rest responded negatively.

Key words: Eastern Borderlands, sentimental tourism, roots tourism, school tourism, Poland, Ukraine

* natalia.tomczewska.p@gmail.com

Wprowadzenie

Turystyka jako zjawisko wielowymiarowe pełni wiele funkcji: jest to narzędzie edukacji, wychowania, kształtowania uczuć, budowania tożsamości, poznawania świata [Przeclawski 1997; Gontrowicz 1984]. Umożliwia także rozwój człowieka, poszerzenie światopoglądu, kształtowanie odpowiedzialności społecznej [Podemski 2005]. Te wszystkie funkcje turystyki realizowane są w wyjazdach turystycznych młodzieży. Jak zauważa K. Przeclawski [1997, ss. 13–19], młodzież ma wpływ na oblicze turystyki w przyszłości, dlatego ważne jest, jak nauczymy młode osoby uprawiać turystykę. Podróże są sposobem na budowanie tożsamości narodowej i odrębności kulturowej. Wiedza o własnej historii oraz dziedzictwie kulturowym jest kluczem do kontynuacji pamięci narodowej pokoleń. Działalność turystyczno-krajoznawcza w szkołach daje możliwość kultywowania takich procesów. Jest ona jednym z najbardziej lubianych środków edukacji uczniów [Drogosz 2010].

Turystyka szkolna powinna odpowiadać założeniom rozwoju zrównoważonego, żeby wykształcić prawidłowe postawy wobec uprawiania turystyki w dorosłości. Turystyka zrównoważona jest w ostatnich latach tematem bardzo aktualnym [m.in. Kowalczyk 2010; Kurek 2003; Bajdor, Grabara 2012]. Skupia się ona na trzech wymiarach: ekologicznym, który polega na zachowaniu środowiska przyrodniczego, socjokulturowym – skierowanym na zachowanie dziedzictwa kulturowego; a także ekonomicznym – służącym uzyskaniu przychodów finansowych z uwzględnieniem pozytywnych skutków dla przyszłych pokoleń [Wearing, Neil 2012]. Celem tego rodzaju turystyki jest połączenie ochrony przyrody i kształtowania postaw etycznych polegających na nieingerowaniu w odwiedzany obszar przez organizatorów i uprawiających turystykę [Gołembski 2002]. Turystyka szkolna powinna kształtować pożądane postawy u uczniów. W „Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki” wskazano cele organizacji turystyki, które są zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju. W rozporządzeniu wymieniono następujące założenia turystyki szkolnej: poznawanie środowiska przyrodniczego, tradycji, zabytków kultury i historii kraju, poznawanie kultury i języka innych państw, a także poszerzenie wiedzy z różnych dziedzin życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego (art. 2, pkt. 1–3). Te zadania można realizować poprzez wyjazdy (w ramach turystyki sentymentalnej) na Kresy Wschodnie (terytoria, które w przeszłości należały do Rzeczypospolitej), gdyż na tych terenach zachowało się polskie dziedzic-

two kulturowe oraz mieszka mniejszość polska. Przykładem realizacji takich założeń może być Kraków, gdzie został opracowany program pod nazwą „Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez krakowskich gimnazjalistów” [Uchwała nr LXVIII/898/09 Rady Miasta Krakowa... 2009]. Za podstawowy cel programu przyjęto stworzenie możliwości poznania historii, kultury, tradycji i walorów przyrodniczych dawnych Kresów Wschodnich przy finansowym wsparciu władz Krakowa [Stach 2015]. Jest to jeden z bardzo niewielu przykładów realizacji wycieczek szkolnych do regionów, które w przeszłości należały do Rzeczypospolitej.

W literaturze naukowej odnaleźć można niewiele badań na temat turystycznych wyjazdów Polaków na Kresy Wschodnie [Cynarski, Cynarska 2009; Tomczewska-Popowycz 2015; Stach 2015]. Wielokulturowe dziedzictwo omawianego obszaru w warunkach presji ze strony państwa radzieckiego skazane było na zapomnienie i usunięcie ze świadomości społeczeństw, a dyskusja w przestrzeni publicznej na ten temat była zakazana i cenzurowana [Mykhaylyshyn, Linda 2016]. Dopiero po transformacji ustrojowej, politycznej i gospodarczej w latach 90. XX w. wielokulturowe dziedzictwo staje się podstawą do tworzenia atrakcji i produktów turystycznych. Największym ruchem turystycznym w krajach postsocjalistycznych odznaczają się Rosja, Ukraina oraz Polska. Programy Unii Europejskiej dotyczące dziedzictwa kulturowego pozwalają przywrócić pamięć o wielokulturowości terytorium Europy Środkowej i Wschodniej, podnosząc jednocześnie problematykę zachowania zabytków historycznych [Banaszkiewicz, Graburn, Owsianowska 2016].

Wyjazdy Polaków na Kresy Wschodnie mogą mieć różne cele w zależności od motywu wyjazdu, który może być dyktowany m.in. pochodzeniem własnym lub przodków, zamiłowaniem do literatury pięknej, zainteresowaniami historycznymi, poznaniem polskiego dziedzictwa kulturowego. Motywy te mieszczą się w następujących pojęciach: turystyka etniczna [Mikos von Rohrscheidt 2008], poznawcza [Mika 2008] oraz sentymentalna [Jędrysiak 2008; Cynarski, Cynarska 2008]. W literaturze anglojęzycznej można odnaleźć znacznie więcej terminów odnoszących się do tego typu wyjazdów (przegląd literatury i terminów w [Tomczewska-Popowycz 2016]). Podkreśla się także, że różne są motywy wyjazdów w ramach turystyki etnicznej i sentymentalnej. Turystyka etniczna jest rozumiana jako wyjazdy w celu poznania konkretnej grupy etnicznej [Motyka 2016; Tomczewska-Popowycz 2016]. W związku z tym podróże uczniów na Kresy Wschodnie, mające na celu poznanie polskiego dziedzictwa kulturowego i poszukiwanie tożsamości, będą nazywane w tym artykule turystyką sentymentalną.

Motywacją do podjęcia badań prezentowanych w niniejszym artykule były następujące pytania: „Czy podstawa programowa kształcenia ogólnego daje uczniom wiedzę na temat wydarzeń historycznych i dziedzictwa kulturowego Kresów Wschodnich?” oraz „Czy podstawa programowa sprzyja chęci poznania Kresów Wschodnich w rzeczywistości?”. Głównym celem prezentowanych badań była analiza treści związanych z Kresami Wschodnimi zawartych w podstawach programowych wybranych przedmiotów realizowanych w szkołach ponadgimnazjalnych, a także ocena perspektyw rozwoju kresowej turystyki sentymentalnej wśród młodych Polaków.

Powyższe cele zrealizowano poprzez analizę podstaw programowych kształcenia ogólnego dla poszczególnych przedmiotów na każdym etapie edukacyjnym, analizę funkcjonujących ustaw o edukacji, a także ogólnopolskie badanie ankietowe. Badane programy kształcenia dotyczą programu, który był realizowany do roku 2017, gdyż ankietowanie było przeprowadzone w latach 2014–2016. Warto podkreślić, że w nowej podstawie programowej z 2017 r. z przedmiotu geografia na drugim etapie edukacyjnym zawarte są treści związane z dziedzictwem kulturowym Kresów Wschodnich i turystyką na tych terenach.

Kresy Wschodnie w podstawie programowej

Po raz pierwszy pojęcie Kresy zostało użyte przez Wincentego Pola w rapsodzie rycerskim „Mohort” [Kolbuszewski 1999]. Autor opisywał burzliwe dzieje Kresów jako przedmurza chrześcijańskiego na pograniczu z imperium osmańskim, a Polaków – jako rycerzy kresowych, nazywanych także kresowymi sarmatami [Puchalska 2015]. Oddanie ojczyźnie, patriotyzm, dobre wychowanie i odwaga były ważnymi cechami bohaterów owych czasów. Dlatego dzieło Pola uznawane było za wzór postaw patriotycznych i etyki [Węglińska 2015].

Twierdza Okopy Świętej Trójcy oraz miejscowości Lwów, Zbaraż, Krzemieniec, Kamieniec Podolski, Drohobycz, Nowogródek do dziś budzą sentymentalne uczucia wielu Polaków (szczególnie pochodzących z Kresów). Wymienione miejscowości związane są z działalnością J. Słowackiego, I. Krasińskiego, H. Sienkiewicza, B. Schulza i innych wielkich Polaków.

Treści związane z Kresami Wschodnimi obejmują przede wszystkim takie przedmioty jak język polski oraz historia. Programy nauczania przewidują podawanie wiedzy w sposób chronologiczny [*Podstawa programowa z języka polskiego 2008; Projekt*

podstawy programowej 2016]. W polskiej literaturze tematyka kresowa zdominowała literaturę romantyczną. To właśnie romantyzm stworzył mit Kresów Wschodnich jako ostoji polskości.

Krytyk A. Tyszyński [1875], chcąc podkreślić regionalne zróżnicowanie poezji narodowej, zaproponował jej podział na szkoły: „litewską”, opisującą życie pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego, na czele z A. Mickiewiczem, oraz „ukraińską”, przedstawiającą dzieje polsko-kozackie, której patronował J. Słowacki. Literatura romantyczna stworzyła mit polskiej Litwy i Ukrainy oraz wyznaczyła dwubiegunowe pojmowanie Kresów. Litwa stała się mitycznym rajem opartym na ładu i harmonii, a Ukraina była piekłem, gdzie objawiał się fatalizm historii, przyrody, a także niepokój istnienia [Stankiewicz-Kopeć 2009].

W twórczości Mickiewicza pojawia się kilka wizji Litwy. Tajemnicza z „Ballad i romansów” oraz „Dziadów” – kraina świtezianek, duchów, upiorów, gdzie człowiek styka się z nieskończonością („Świtez”). Litwa intymna – kraina Gustawa, Litwa utraconej miłości („Dziady” cz. IV). Jest wreszcie stworzony przez tęsknotę wygnańca „kraj lat dzieciennych” – idylliczna przestrzeń „Pana Tadeusza” (1834 r.), który zapoczątkował cykl utworów, w których Kresy jawiły się jako raj utracony, przywoływany z nostalgią [Stankiewicz-Kopeć 2009].

Tabela 1 przedstawia zawarte w podstawie programowej nauczania języka polskiego utwory, które są związane z Kresami Wschodnimi. Z tabeli wynika, że w klasach IV–VI brak tego typu dzieł literackich. Na drugim etapie edukacyjnym (klasy IV–VI) w celach kształcenia zapisano, że uczeń w kontakcie z dziełami kultury powinien kształtować hierarchię wartości, swoją wrażliwość i poczucie własnej tożsamości.

W gimnazjum oraz szkole ponadgimnazjalnej nie sposób ominąć literatury romantycznej. Przede wszystkim dlatego, że jest to literatura obligatoryjna. Jednak to od nauczyciela zależy, czy wybrane utwory będą się odnosiły do tematyki Kresowej.

Tabela 1. Utwory związane z Kresami Wschodnimi w podstawie programowej poszczególnych etapów edukacyjnych

	Lektury obowiązkowe	Lektury nieobowiązkowe
II etap edukacyjny	-	-
III etap edukacyjny	Aleksander Fredro – „Zemsta”; Adam Mickiewicz – wybrana ballada, „Dziady” cz. II; Henryk Sienkiewicz – wybrana powieść historyczna („Quo Vadis”, „Krzyżacy” lub „Potop”)	Eliza Orzeszkowa – wybrana nowela; Juliusz Słowacki – „Balladyna”; Czesław Miłosz – wybrane wiersze
IV etap edukacyjny	Adam Mickiewicz – wybrane sonety i inne wiersze (w tym „Romantyczność”), „Dziady” cz. III, „Pan Tadeusz”; Juliusz Słowacki – wybrane wiersze; Bruno Schulz – wybrane opowiadanie	Juliusz Słowacki – „Kordian” lub „Fantazy”; Adam Mickiewicz – „Dziady” cz. IV; Czesław Miłosz – wybrane wiersze; Inne: wybrane filmy z twórczości polskich reżyserów (np. Andrzej Munka, Andrzej Wajdy, Krzysztofa Zanussi)
	ZP	ZP ZR

Legenda: ZP – zakres podstawowy, ZR – zakres rozszerzony.

Źródło: opracowanie własne.

„Program kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych” z 2008 r., zatwierdzony przez ministra edukacji narodowej, wyodrębnia kształcenie literacko-kulturowe. Wspomniana podstawa programowa umożliwia nauczanie zintegrowane z programami realizowanymi w ramach przedmiotów humanistycznych oraz ma na celu, między innymi, naukę analizy i interpretacji tekstów kultury. Treści nauczania powinny kształtować u ucznia ponadczasowe postawy, uczucia i wartości. Młoda osoba na lekcjach języka polskiego poznaje dzieje Polski, ale w nieco inny sposób niż na lekcjach historii. Przeczytane teksty pozwalają dotrzeć do wartości i uczuć minionych epok; poznać, czym jest prawdziwa miłość do ojczyzny. W procesie kształcenia ogólnego szkoła ma za zadanie kształtować u uczniów postawy poszanowania tradycji i kultury własnej oraz innych narodów. Podobne założenia można znaleźć w nowym „Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej”.

Kwestie związane z Kresami Wschodnimi obecne są także na lekcjach historii. Zgodnie z podstawą programową uczeń powinien umieć wskazywać czynniki utrudniające proces integracji odrodzonego państwa polskiego, charakteryzować strukturę społeczną, narodowościową i wyznaniową, dostrzegając jednocześnie przyczyny konfliktów. We wspomnianym dokumencie zakłada się, że uczeń potrafi ocenić konsekwencje zawarcia paktu Ribbentrop–Mołotow, przedstawić okoliczności powstania koalicji antyfaszystowskiej oraz porównać postanowienia konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie. Dodatkowo uczeń winien umieć scharakteryzować bezpośrednie skutki drugiej wojny światowej, wyróżniając następstwa polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe oraz uwzględniając przesiedlenia ludności w Europie Środkowej, a także analizując zmiany terytorialne, straty ludnościowe, kulturowe i materialne Polski. Zagadnienia te dotyczą treści nauczania w zakresie podstawowym. Zatem zagadnienia związane z terytorium, które w przeszłości należało do Polski, powinny być nieobce licealistom.

Niektóre miejsca turystyczne są znane także dzięki ekranizacji słynnych utworów literackich, do których można zaliczyć „Nad Niemnem” E. Orzeszkowej oraz trylogię H. Sienkiewicza. Kamieniec Podolski – najważniejsza twierdza Pierwszej Rzeczypospolitej – jest kojarzony z powieścią „Pan Wołodyjowski”. Inną znaną warownią z trylogii jest Zbaraż oblężony przez Kozaków w roku 1649.

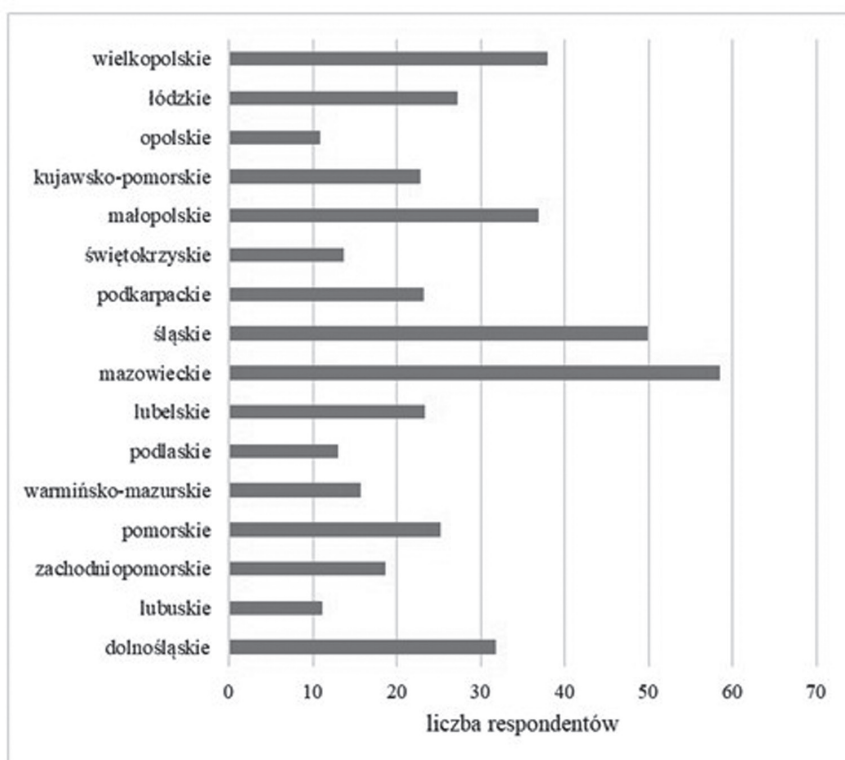
Wyniki badań ankietowych

Realizacja przedstawionych celów wymagała przeprowadzenia ogólnopolskiego badania ankietowego. Badanie ankietowe zostało przeprowadzone w latach 2014–2016. Autorka objęła badaniami 17- i 18-latków, ponieważ uczniowie w tym wieku są zapoznani z treściami podstawy programowej i mogą podejmować samodzielne wyjazdy.

Rezultatem badania było 420 poprawnie wypełnionych ankiet. Badanie ankietowe zostało przeprowadzone w losowo wybranych liceach we wszystkich miastach wojewódzkich. Udział respondentów odpowiadał liczbie ludności w poszczególnych województwach (wykres 1).

Kobiety stanowiły 57% ogółu respondentów.

Wykres 1. Miejsce zamieszkania respondentów

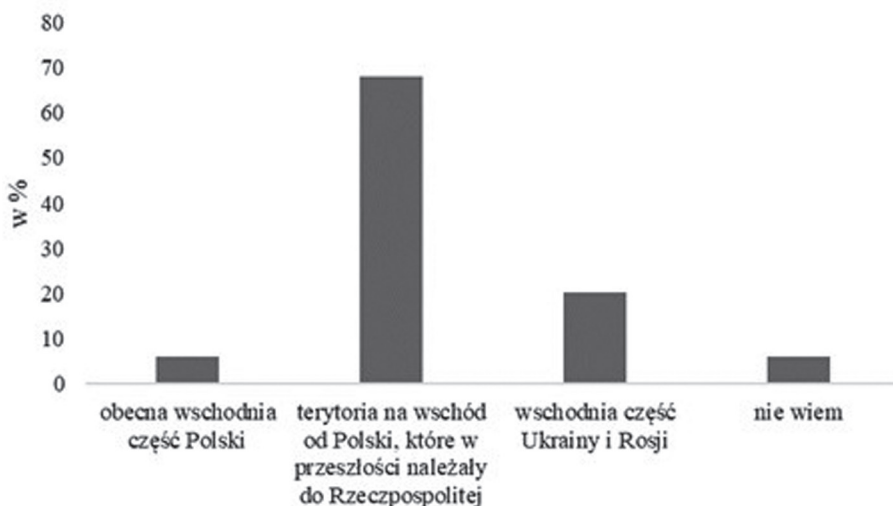

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsze pytanie w kwestionariuszu ankietowym miało na celu sprawdzenie, czy uczniowie wiedzą, co to są Kresy Wschodnie. W pytaniu znalazły się trzy opcje do wyboru z możliwością wpisania odpowiedzi własnej (wykres 2).

Młode osoby w większości wiedzą, co to są Kresy Wschodnie. W pytaniu kontrolnym „Gdzie się znajdują Kresy Wschodnie?” 90% ankietowanych wskazało Ukrainę, Białoruś i Litwę, a 6% osób dopisało do tej odpowiedzi Rosję. Po dwa procent respondentów zaznaczyło Chiny oraz Litwę, Łotwę i Estonię (wykres 3).

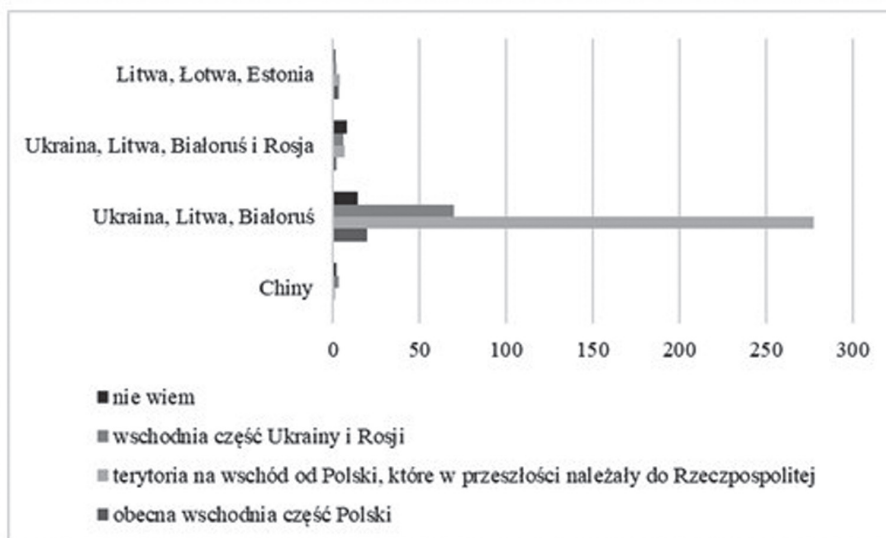
Wykres 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Co to są Kresy Wschodnie?”

Źródło: opracowanie własne.

Mimo że większość ankietowanych licealistów wie, gdzie się znajdują Kresy Wschodnie, to 20% badanych w pierwszym pytaniu zaznaczyło, że są one położone we wschodniej części Rosji oraz Ukrainy. Analiza krzyżowa wykazała, że prawie sześćdziesiąt osób, które zaznaczyło poprawnie odpowiedź na drugie pytanie, źle odpowiedziało na pierwsze (wykres 3).

Wykres 3. Analiza krzyżowa odpowiedzi na pytania: „Co to są Kresy Wschodnie?” oraz „Gdzie się znajdują Kresy Wschodnie?”

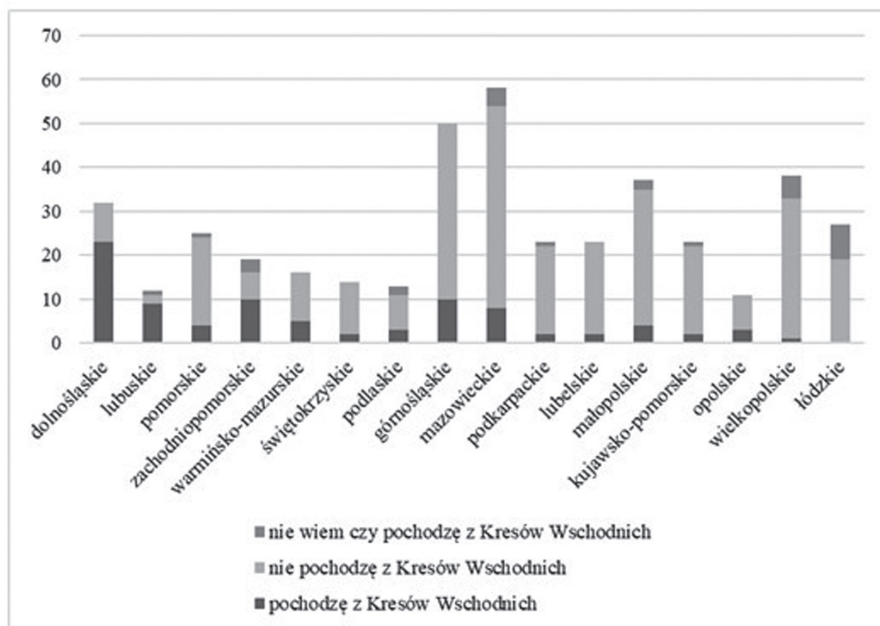

Źródło: opracowanie własne.

W następnym pytaniu („Czy Kresy Wschodnie były omawiane na lekcjach historii lub na innym przedmiocie?”) połowa (51%) licealistów zaznaczyła odpowiedź „tak”, natomiast 21% – odpowiedź „nie”. Pozostali nie wiedzieli, czy Kresy Wschodnie były omawiane przez nauczycieli.

Jedna piąta respondentów podała, że ma w rodzinie osoby o pochodzeniu kresowym (wykres 4). Jedna czwarta ankietowanych zaznaczyła, że w ich rodzinach były osoby, które zwiedzały Kresy Wschodnie. Oznacza to, że zainteresowanie zwiedzaniem omawianych terytoriów nie wynika wyłącznie z pochodzenia.

Wykres 4. Analiza krzyżowa pochodzenia kresowego w rodzinie respondentów według województwa zamieszkania. Odpowiedź na pytanie: „Czy ktoś z twojej rodziny pochodzi z Kresów Wschodnich?”

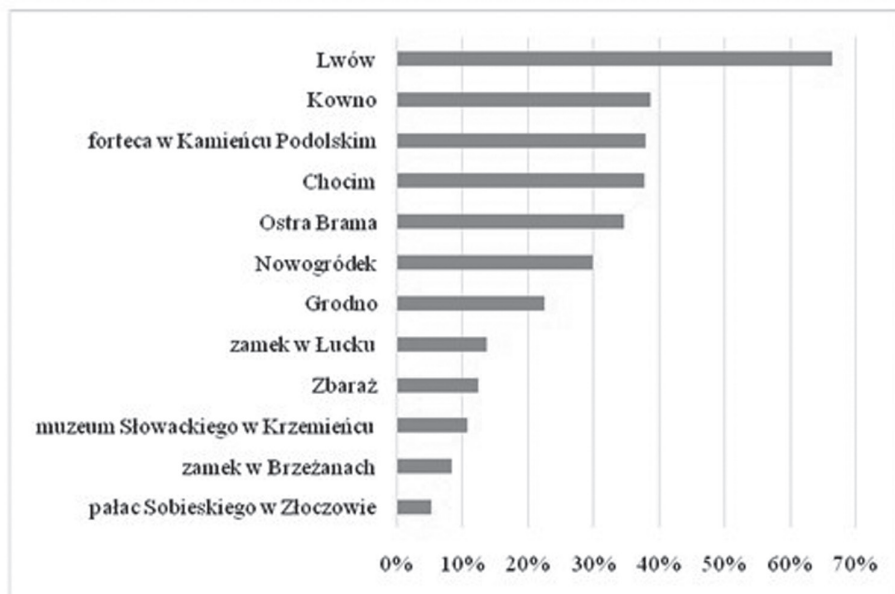
Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej ankietowanych, którzy mają w swoim otoczeniu osoby pochodzące z Kresów Wschodnich, mieszka we Wrocławiu, w Szczecinie, Zielonej Górze i Gdańsku. Wynika to z tego, że badanie było przeprowadzone w miastach wojewódzkich, nie objęło natomiast innych miejscowości, gdzie skupiają się Kresowianie (na przykład w województwie śląskim społeczności o pochodzeniu kresowym można odnaleźć w Bytomiu, Gliwicach czy Zabrze).

Na pytanie o osoby z najbliższego otoczenia, które odwiedzały Kresy Wschodnie, pozytywnie odpowiedzieli głównie licealiści z województw: podlaskiego i podkarpackiego, a także dolnośląskiego.

Dalej w kwestionariuszu ankietowym respondenci mieli przed sobą listę miejscowości i obiektów charakterystycznych dla Kresów Wschodnich. Zadaniem badanych było zaznaczenie tych miejscowości i obiektów, które są im znane (wykres 5).

Wykres 5. Miejscowości i obiekty znane badanym licealistom

Źródło: opracowanie własne.

W tym pytaniu można było zaznaczać dowolną liczbę odpowiedzi, dlatego na wykresie 5 wskazano procent obserwacji, czyli ile procent wszystkich respondentów zna konkretną miejscowość lub obiekt. Trzy czwarte ankietowanych wie o istnieniu Lwowa. Po około 40% respondentów zaznaczyło Chocim, Kamieniec Podolski, Ostrą Bramę i Nowogródek. Ponad 30% ankietowanych słyszało o Grodnie, a ponad 10% o Zbarażu i muzeum Słowackiego w Krzemieńcu, mniej niż 10% – o pałacu Sobieskich w Złoczowie i zamku w Brzeżanach w Galicji Wschodniej.

Jednym z najważniejszych źródeł informacji o Kresach Wschodnich dla ankietowanych jest Internet (76% wskazań). Jedna czwarta respondentów skorzystałaby z wiedzy dziadków. Na trzecim miejscu znajdują się książki (22%). Wśród innych źródeł wymieniono rodzinę i znajomych, którzy już byli na Kresach Wschodnich.

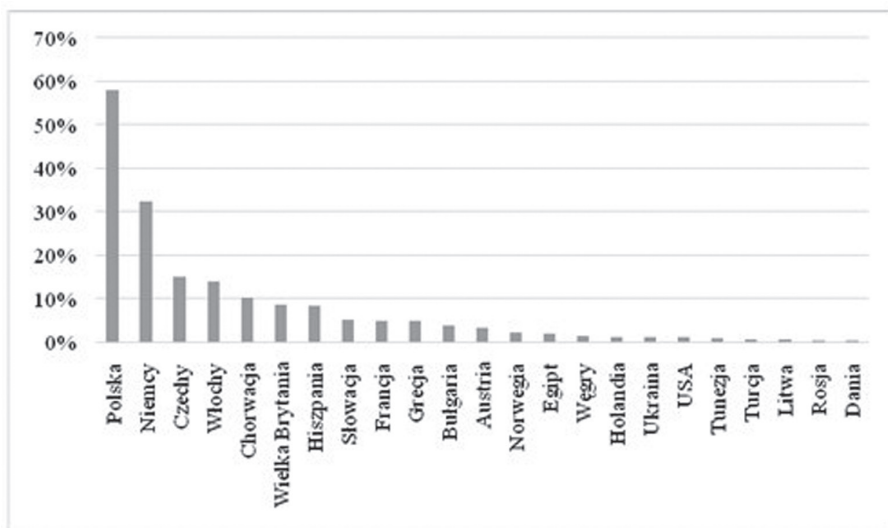
Prawie połowa (45%) ankietowanych licealistów chciałaby zwiedzić Kresy Wschodnie, 29% jest niezdecydowanych, a pozostali odpowiedzieli negatywnie. Najwięcej licealistów, którzy chcieliby odwiedzić Kresy Wschodnie, mieszka we Wrocławiu, w Zielonej Górze, Warszawie, Katowicach i Szczecinie.

Do oceny bezpieczeństwa na Ukrainie użyto pięciostopniowej skali Likerta. Ukraina jako państwo „raczej bezpieczne” jest postrzegana przez 15% respondentów, jed-

na trzecia licealistów nie ma na ten temat zdania, a pozostali uważają, że to państwo nie jest bezpieczne.

Następne pytanie było pytaniem otwartym: „W których państwach najczęściej uprawiasz turystykę?”. Najwięcej osób wpisało Polskę, na drugim miejscu były Niemcy (33%), następnie Czechy, Włochy i Chorwacja. Ukrainę wymieniło osiem osób, natomiast Białoruś nie została wymieniona (wykres 6).

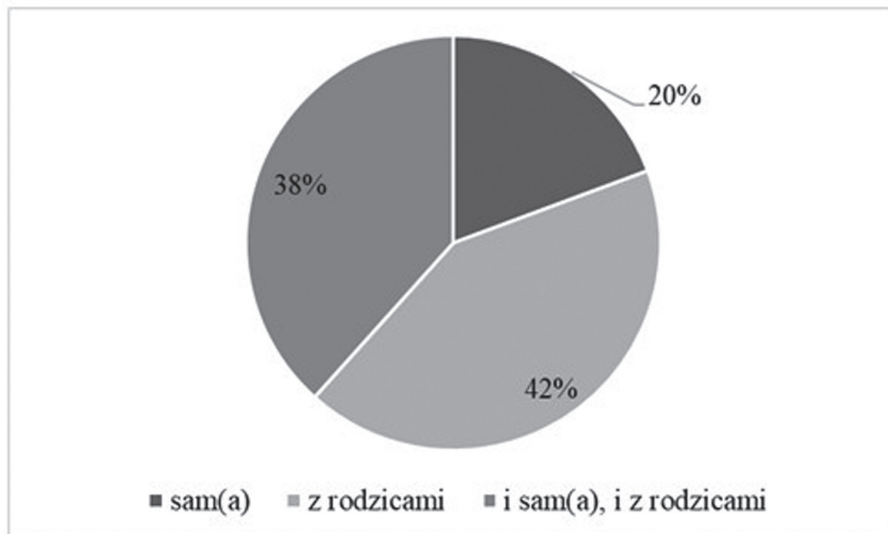
Wykres 6. Państwa, w których respondenci uprawiali turystykę

Źródło: opracowanie własne.

Z tego zestawienia wynika, że najwięcej respondentów uprawia turystykę krajową. Natomiast ci, którzy wyjeżdżają za granicę, najczęściej udają się do państw sąsiadujących z Polską lub do krajów śródziemnomorskich.

Wykres 7. Sposoby podróżowania respondentów

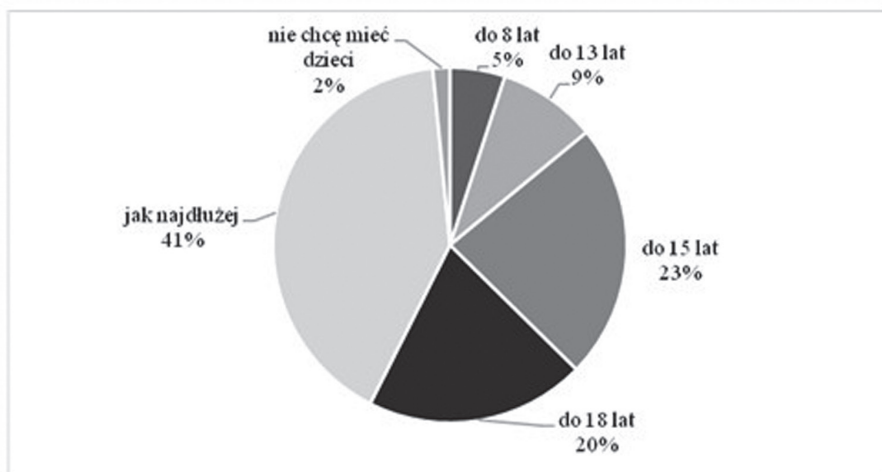

Źródło: opracowanie własne.

Jedna piąta ankietowanych podróżuje samotnie. Najczęściej są to podróże krajowe. Za granicę licealiści podróżują głównie z rodzicami. Może to oznaczać, że to rodzice wybierają miejsce docelowe wyjazdu (wykres 7).

Kolejne pytanie brzmiało: „Do osiągnięcia jakiego wieku twoje dzieci w przyszłości powinny podróżować z tobą?”. To pytanie może się wydawać nietypowe, jednak w pewnym stopniu umożliwia ono stwierdzenie, jak długo (czyli do osiągnięcia jakiego wieku) badani licealiści chcieliby podróżować ze swoimi rodzicami (wykres 8).

Wykres 8. Maksymalny wiek dzieci wskazywany przez badanych jako odpowiedni do wspólnych podróży z rodzicami

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 40% licealistów chciałoby podróżować z rodzicami jak najdłużej (wykres 8). Analiza krzyżowa wykazała, że chęć podróżowania z rodzicami dotyczy zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Jedna piąta respondentów chciałaby podróżować z rodzicami do pełnoletności. Kilka osób napisało, że nie chce mieć dzieci.

Zakończenie

Kresy Wschodnie są nieodłączną częścią historii i kultury Polski. Tematyka Kresowa jest poruszana na co najmniej kilku przedmiotach. Na języku polskim obecność utworów literackich związanych z Kresami Wschodnimi jest wymagana na III i IV etapie edukacyjnym już w podstawowym zakresie nauczania. Z tego wynika, że każdy uczeń powinien w szkole zetknąć się z treściami związanymi z Kresami Wschodnimi. Jednak to przede wszystkim od nauczyciela zależy wybór spośród utworów sugerowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Rzeczpospolita Obojga Narodów jest ważnym okresem dla historii Polski. Uczeń – zgodnie z podstawą programową – powinien umieć analizować najważniejsze procesy społeczne, polityczne i kulturowe, które zachodziły w czasach Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, a także znać związek paktu Ribbentrop–Mołotow i linii Curzona

z kształtowaniem się granic Polski po drugiej wojnie światowej. Licealiści w większości wiedzą, czym są Kresy Wschodnie, ale nie jest to wiedza powszechna oraz oczywista. Ważne dla Polaków miejsca historyczne i kulturowe na terytorium obecnej Ukrainy Zachodniej, Białorusi Zachodniej i Wileńszczyzny nie są powszechnie znane. Lwów jest miastem, z którego istnienia zdaje sobie sprawę największa część licealistów (70%), o pozostałych ważnych miejscowościach i obiektach słyszała mniej niż połowa respondentów. Można stwierdzić, że licealiści nie bardzo wiedzą, co można zwiedzać na Kresach Wschodnich. Zaskakujący jest także fakt, że o Zbarażu słyszało zaledwie 12% respondentów, pomimo ekranizacji słynnej Trylogii. Jedyne na świecie muzeum Słowackiego w Krzemieńcu także nie jest znane młodemu pokoleniu. Może to oznaczać, że program nauczania w niewystarczającym stopniu realizuje treści związane z Kresami Wschodnimi i dziedzictwem kulturowym tego obszaru.

Najwięcej osób z otoczenia ankietowanych, którzy kiedykolwiek odwiedzili Kresy Wschodnie, mieszka w województwach albo graniczących z Litwą, Białorusią i Ukrainą, albo tych, w których istnieją największe skupiska osób o pochodzeniu kresowym [Herrmann 2012]. Najbardziej chętne do odwiedzenia Kresów Wschodnich okazały się osoby z województw, w których mieszka najwięcej Kresowian (są to województwa południowo-zachodnie i północno-zachodnie).

Ukraina nie jest postrzegana jako państwo bezpieczne. Spotykane opinie o problemach w poruszaniu się po państwach byłego Związku Radzieckiego i niskim poziomie oferowanych usług spowodowały, że Ukrainę odwiedziło zaledwie 2% ankietowanych, a na Białorusi nie był żaden z respondentów. Atutem wyjazdów turystycznych na Ukrainę jest niski koszt usług turystycznych dla Polaków. Według badań M. Dębskiego i W. Nasierowskiego [2015] bardzo ważne podczas podejmowania decyzji o podróży są dla młodych osób ceny usług turystycznych (koszty wyjazdu). Oferta turystyczna Lwowa i całego obwodu lwowskiego jest bogata zarówno pod kątem polskiego dziedzictwa kulturowego, jak i dostępnych rozrywek. Daje to podstawę do tworzenia rozpoznawalnych produktów turystycznych dla młodych osób z Polski, opartych na polskim dziedzictwie oraz turystyce przygodowej.

Zabytki kulturowe w państwach byłego Związku Radzieckiego często są przedstawiane z punktu widzenia narodu przeważającego pod względem liczebności, a ślady polskości były zacierane jeszcze po drugiej wojnie światowej [Siemiańczuk 2016]. Ważną kwestią jest współpraca Polski z państwami, gdzie zachowało się polskie dziedzictwo (Ukraina, Litwa, Białoruś). Taka współpraca powinna się opierać na polityce zachowania dziedzictwa mniejszości narodowych oraz przekazywania turystom tre-

ści związanych z wielokulturowym dziedzictwem bez przesadzonej propagandy narodowej ze strony poszczególnych państw.

Turystyka sentymentalna może być związana z poszukiwaniem miejsc, z którymi byli związani członkowie rodziny i przodkowie. Wiedza o przeszłości rodziny jest najczęściej przekazywana przez dziadków i rodziców. Potwierdzają to także odpowiedzi na pytanie dotyczące źródła informacji: 25% badanych wskazało właśnie dziadków. Wyjazdy mogą zatem być podejmowane wspólnie. Badanie wykazało, że respondenci są chętni do wspólnych podróży ze swoimi rodzicami. Według J. Kowalczyk-Anioł i B. Włodarczyka [2008] turystyka rodzinna *sensu largo* to nie tylko wyjazdy z rodziną i do krewnych, lecz także turystyka sentymentalna i genealogiczna (poszukiwanie przodków i rodziny). W celu rozwoju turystyki związanej z poszukiwaniem przodków warto przejąć doświadczenia USA oraz Wielkiej Brytanii, gdzie turystyka genealogiczna jest bardzo rozwinięta [Birtwistle 2013; McCain, Ray 2003]. Te państwa mają rozbudowane bazy genealogiczne pozwalające po podaniu nazwiska, wieku i miejscowości odnaleźć akta dotyczące przodków. Stworzenie takich baz było owocem współpracy sektora publicznego (archiwa, muzea, kościoły i inne organizacje przechowujące akta) z turystycznym sektorem prywatnym. Ważną kwestią było także dostosowanie przepisów udostępniania akt.

W przyszłości warto zbadać, jaki wpływ na uczniów będzie miała podstawa programowa, która weszła w życie w roku 2017, gdyż na drugim etapie edukacyjnym do przedmiotu geografia zostały włączone treści związane z dziedzictwem kulturowym Kresów Wschodnich oraz turystyką na tych terenach. W założeniu celem zajęć jest wzbudzanie poszanowania dla wartości dziedzictwa kulturowego własnego narodu oraz kształtowanie własnej tożsamości.

Bibliografia

- Bajdor P., Grabara, J.K. (2012)**, *Turystyka zrównoważona: przegląd literatury i charakterystyka* [w:] S. Nowak (red.) Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki, Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach, Katowice.
- Banaszkiewicz M., Graburn N., Owsianowska S. (2016)**, *Tourism in (post) socialist Eastern Europe*, „Journal of Tourism and Cultural Change”.
- Birtwistle M. (2013)**, *Genealogy tourism* [w:] Novelli M. (red.), *Niche tourism. Contemporary issues, trends and cases*, Elsevier, Oxford.
- Cynarski W.J., Cynarska E. (2009)**, *Turystyka sentymentalna Polaków na Kresy Wschodnie*, Ido – Ruch dla Kultury, 1(9).
- Dębski M., Nasierowski W. (2015)**, *Zarządzanie przekazem marketingowym w turystyce adresowanym do ludzi młodych: wybrane zagadnienia*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, nr 16(12), cz. 3, Marketing w teorii i praktyce.
- Drogosz M. (2010)**, *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych: poradnik dla dyrektorów i kadry pedagogicznej*, Wolters Kluwer.
- Gołębowski G. (2002)**, *Pojęcie i cel zintegrowanego zarządzania w regionach* [w:] G. Gołębowski, *Kompendium wiedzy o turystyce*, PWN, Warszawa.
- Gontrowicz A. (1984)**, *Funkcje wychowawcze turystyki* [w:] K. Przecławski (red.), *Turystyka a człowiek i społeczeństwo*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
- Herrmann M. (2012)**, *Kresowe korzenie Polaków*, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa.
- Jędrysiak T. (2008)**, *Turystyka kulturowa*, Warszawa, PWE.
- Kolbuszewski J. (1997)**, *Kresy*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Kowalczyk A. (red.) (2010)**, *Turystyka zrównoważona*, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalczyk-Anioł J., Włodarczyk B. (2011)**, *Turystyka rodzinna – istota i zakres pojęcia* [w:] J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Turystyka rodzinna: zachowania prospołeczne*, Wyd. PTTK „Kraj”.
- Kurek W. (2003)**, *Turystyka zrównoważona – turystyka przyszłości* [w:] J. Biliński, D. Sawaryn (red.), *Turystyka czynnikiem integracji międzynarodowej*, WSliZ Rzeszów.

Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2016 r., 2016, Warszawa.

McCain G., Ray N. M. (2003), *Legacy tourism: The search for personal meaning in heritage travel*, „Tourism Management”, 24(6).

Mika M. (2008), *Rodzaje i formy turystyki* [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Młynarczyk Z., Potocka I., Zajadacz A. (red.) (2010), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, „Turystyka zrównoważona”, t. 6, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria „Turystyka i rekreacja”.

Motyka M. (2016), *Turystyka etniczna a turystyka sentymentalna*, „Przestrzeń społeczna”, nr 1/2016 (11).

Mykhaylyshyn O., Linda S. (2016), *Kościoły rzymskokatolickie międzywojennego Wołynia: ich powstanie i zachowanie w kontekście pamięci/zapomnienia*, „Zarządzanie w kulturze”, 17(3).

Podemski K. (2005), *Socjologia podróży*, „Seria Socjologia”, 40, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego, zatwierdzona 23 grudnia 2008 r. przez Ministra Edukacji Narodowej.

Podstawa programowa z języka polskiego, 2008, Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Projekt podstawy programowej, 2016, Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Przeclawski K. (1997), *Człowiek a turystyka: Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków.

Puchalska J. (2015), *Kresowi sarmaci*, „Frona”.

Rohrscheidt A. M. (2008), *Turystyka kulturowa: fenomen, potencjał, perspektywy*, Wydawnictwo KMB Druk.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej

kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017 poz. 356).

Siemiańczuk A. (2016), *Grodno jako miejsce pamięci*, „Zarządzanie w kulturze”, 2016(4).

Stach E. (2015), *Poznanie dziedzictwa kulturowego Kresów Wschodnich jako cel wybieżek szkolnych krakowskich gimnazjalistów*, „Turystyka Kulturowa”, nr 9.

Stankiewicz-Kopeć M. (2009), *Pomiędzy klasycyznością a romantycznością: młodzi autorzy Wilna, Krzemieńca i Lwowa wobec przemian w literaturze polskiej lat 1817–1828*, Księgarnia Akademicka.

Tomczewska-Popowycz N. (2016), *Wokół definicji turystyki sentymentalnej i etnicznej*, „Folia Turistica”, Vol. 40.

Tomczewska-Popowycz, N. (2015), *Zamki i pałace Ukrainy atrakcją dla turystów z Polski*, „Turystyka kulturowa”, nr 6.

Tyszyński A., (1875), *Wizerunki polskie: zbiór szkiców literackich*, Nakł. S. Lewentala.

Uchwała nr LXVIII/898/09 Rady Miasta Krakowa z dnia 15 kwietnia 2009 r. w sprawie Programu „Poznanie dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej przez krakowskich gimnazjalistów” (ze zm.).

Wearing S., Neil J. (2012), *Ecotourism. Impacts, potentials and possibilities*, Oxford, Butterworth and Heinemann.

Węglińska K. (2015), *Polskie Kresy literackie*, Bellona, Warszawa.